

רעיון העבודה בשירי משרניחובסקי*.)

ההטפה לעבודה— בזה התחילה ספרותנו החדשה (ריביל ב„תעודה בישראל עפ"י דרכו ומאפו בתיאורי חיי הכפר שב„אהבת ציון" על פי דרכו)— ובה כחה. ספרותנו הלאומית—הלאומית גם בתקופת ההשכלה שלה—תפסה אל נכון, ששאלת קיומנו הלאומי היא שאלת תגברת העבודה בין בני עמנו. ראשית עבודתה של ספרותנו במאה האחרונה היתה לגרש מתוכנו את קולטוס הבטלה, שהספרות הרבנית במשך מאות בשנים וספרות החסידות במשך דורות היו לו לפה, ולהעמיד את רעיון נחיצות העבודה במרכז שאלות חיינו. רעיון העבודה של משכילינו היה, שהעבודה היא יסוד החברה, שמי שרוצה ליהנות ממנה צריך לשרת לה. הם פנו בהטפתם לפרט, וכאילו דאגו אך להצרכת הפרט, אבל לנגד עיניהם היתה עם זה תועלת החברה. עבודה קראו לסכום כל הפעולות המכוונות ליצירת הדברים הנחוצים לחיי-החברה. לכתיבת ספרי פלפול ולאמירת „תורות" חסידיות אי אפשר היה לצרף את שם-הכבוד הזה. כמובן.

לילנבלום, שהעולם האידיאלי נראה לו כבית-חרשת גדול, הכנים, כידוע, לרעיון זה, לרעיון העבודה, את המומנט של יושר סוציאלי. זהו היסוד לספרו „מסכת ישובו של עולם". אבל ההשקפה, כמו אצל גורדון בן-דורו, היתה בעיקרה מדינית-ציוויליזטורית. אמנם, בפואימה האידיאלית „רוד וברזלי" מעלה יליג את ערך חיי הכפר, אבל לא בגלל עבודתם, כי אם בגלל הפואיזה של מנוחה אישר בהם (המשך מ„לינו בכפרים" של מאפו). לעמית זאח במעלותיו העיקריות של פאבי בונה-הכסלה (קוצו של יודי) נחשב לא מה שהוא בונה טוב, אדריכל הגון, אלא מה שאינו מסתפק בעבודה „פשוטה", כי אם גם קורא בספרים, מנגן וכו'. מקריאת בת-שוע: „בזעת אפי אכל לחם כל עוד בי כח" אנו שומעים הד קול הקללה, קללת האדם, עבד העבודה; ובחסרונותיה של אשת המשכיר ה„אסיר" (בשיר „אנקת אסיר"

* (הקורא המעיין יצרף לרכיב-ההרצאה הזאת מה שכתבתי ב„הפוע"צ" שנת תרע"א כמאמר „מן המשעול" וב„אחרות" הרע"ב גליונות 7-6. ויעיין גם כפרק „משרה חספרות" הפוע"צ חו' ט"ו ש"ו.
י. ת. ברנר.

רמ"ר) נחשב בעיקר מה שאינה יודעת להתוכח על ספרים, על קונצרטנים, כי אם עושה מה „שמשרתת פשוטה“ יכולה לעשות: מבשלת, אופה, מטפלת בילדים... בפרוצס-העבודה הגופנית, שהיא אמנם נחוצה מאד, רואה האברך הפרוגרסיסט, כיהליל ב„כשרון המעשה“, אך מיכניות, ומ„מבטו הגשמי“ („נחוץ תחת לבני ישראל מבט גשמי על החיים“) נעלם היסוד הפסיכי שבחזיון. לילנבלום כאילו לא עמד על הענין הפשוט הזה, שמלבד שאין שום עבודת-גוף יוצרת בלי השתתפות-נפש, הנה בכלל אין גוף בלי נפש. גוף בלי נפש—זוהי פיקציה, דבר שלא בא לעולם. גוף האדם עם שריריו ועם עצביו הוא הנפש. נפש, „נשמה“, חוץ מזה, אין. לכאורה, פוזיטיביסט שכמותו ולא ידע זאת? ואף על פי כן... אך זהו ענין

למקום אחר: להרצאה על חיי לילנבלום ודעות-חיוו. נמשיך את דברינו.—

ניואנסים חדשים ברעיון העבודה נכנסו לספרותנו על ידי בני דורנו, הדור שנחנך על „אגרת קטנה“ ו„בשדה“ לח. נ. ביאליק ועל „חיי שלמה“ שר מנדלי, ואשר המעולים שבו לא הסתפקו ברעיון בלבד ועשו אותו למצע הממשי של קיום עצמם. העבודה, אליבא דאלה, היא יסוד העולם, יסוד החיים, ובלעדיה אין עולם ואין חיים. הקלקול היותר גדול, שיש להתריע עליו, הוא לא בעבודת הציביליזציה, כאשר יחשבו, למשל, טולסטוי ומרעיו, כי אם בבטלה של הטילים על השבון הציביליזציה. רעיון העבודה אצל אלה משמש קריטריון יסודי לטוב ולרע. טוב — עבודה בקבוצה ולשם הקבוצה, באופן שהיא לא תזיק לאישיות, אלא להפך, תתן מוצא לכל כחותיה; רע — שלילת הקבוציות, אי-השלמות, בטלה, זאת אומרת, אטרופיה, תליה בדעת אחרים. בקנה אחד עם הערך החברותי של העבודה, ערך נחיצוהה, תוצאותיה ופריה, עולה ומתבלט הערך החיוני שלה, כיסוד ההשתלמות העצמית והתעלות ההויה האישית. ומכאן ההבדל העצום ביחסים לא רק בין ההולך-בטל והעסוק, אלא גם בין העסוק סתם ובין העסוק בעבודה יוצרת, בין העסוק בתעשית-סוף או בביורא ובין העסוק בחרישה, בהוראה או בעשית-מכונות. ואף גם זאת: בין העובד בכדי לרכוש, להרויח, לצבור, ובין זה שעבודתו באה לשם חיי הקבוצה; ולא רק מתוך הכרח מדיני, אלא גם מתוך רצון, מתוך דרישת כחותיו האנושיים לקיום ולאחדות קבוצית בדי אמותיו.

כי רעיון-העבודה במובן בני-דורנו הוא, שהאדם השלם והמעולה אינו זה שמוכשר ליהנות הנאות. אסתטיות ממאכל דיליקטי, מכלי-בית נאים, משיר יפה, ממוסיקה ומשיחה חדה, אלא זה שנותן פירות ומרבה את רכוש-החיים על ידי עבודתו; שהשלימות הנפשית אינה נקנית עיי הסתכלות פילוסופית סתם בעולם וכחיים („התבוננות“ בספרות החסידים), כי אם על ידי מפעלים, עיי פעולה, עיי השתתפות בפועל ביצירת קניני החיים (ברשות החכרה ועל דעת עצמו, לא בבית-חרשת של אדון מנצל).

וזאת להעיר, שהרעיון הזה לכל עמקו אינו מושג על ידי הוכחות הגיוניות ונסיוניות, שכך הוא, אלא מוחש ע"י הרגשה פנימית, מוסרית, דתית, שירית: העולם חשוב, החיים חשובים—וחשובה עבודת-העולם, עבודת-החיים. וחלק גדול משירי משרניחובסקי מביע בכח-איתנים את רעיון-החיים הזה.

משרניחובסקי הוא — לא רק על פי תוכן שיריו, כי אם עוד יותר עפ"י סגולותיו העיקריות, עפ"י תבונתו וסגנונו — משורר קרקעי. הוא אינו ירא-שמים ואינו מבקש רחמים מן השמים. בין "ילדי האדמה" גדלה שירתו, והיא מאמינה, כי הדור הבא, יחיה, יאהב, יפעל, יעשי ויהיה חי בארץ. בארץ—באמת; לא בשמים—בלא אמת. כי הארץ היא מקור היחס המסתורי, העמוק, היסודי אל החיים; השמים—מקור המיסטיות הרעיונית, החשובנית, המחוסרת ליח ודם.

ולו "חיי רוח אין די". בעל "ואת שמך אני אשא" יודע להוקיר את הרוח. אבל את הרוח האמתי, רוח-האדם, רוח-היקום, רוח החיים, האהבה, הפעור, המעשה. לא כל מה שרגילים לסמן אצלנו במלה "רוחניות". זו לא דיה לו. דורות חדשים לא תתן לו. אם הדורות החדשים היא הארץ. אין עתיד לשמים. והוא בעצמו התחיל דוקא בשירי-עונג קלושים, שאת השמים אתה נפגש בהם על כל צעד ושעל. המישור הצעיר כבר לא שר, כמובן, שירי-תהלה להשכלה בת השמים; על כסא כבודה של זקנה בדה זו הושיב את התעלסות-בגנים הצעירה. גיל ועונג בנאות דשא ורקיע—וזה הכל. בזה ממלא האדם את תפקידו. השורה האחרונה: "שירת נמלט מבית כלא" נוספת כפתקא משמיא. מה ל זו כאן? הרי רעננים. לו שמי-שנאנים ב"אביב וזלמים" ו"ששים לו שמי התכלת" בשיר בשם זה. וה"בלא" מאין ימצא?

ואולם רוח-הארץ אשר במשורר, רוח-הפלא העומד להפתח, עמוק משירח-השמים הצעירה הזאת, עמוק, אולי, מאשר חשב הוא בעצמו. בשירים: "הערבי", "הרהורי-ערבי", בגן, בפרק ה' מ"על המים" ועוד מזדקק ומזדכך העונג הלז ע"י ההסתכלות. בדרגא זו, שעליה עמד משרניחובסקי מיד, כבר לא הנאה סתם שדטת, כי אם עונג של הסתכלות. זו מובילה אותו תחילה ליפעת עולם הפראים, עולם הקדומים:

וְיָדֵי הַיַּעַר. עַר וְאַהֲוָה מִן שִׁיב אָנִי — — —

ומשם עד ההלניות — עולם המסתכלים המושבעים — הן רק צעד אחד: "דינירה", "שרטוטים". אבל יושם נא לב: מכיון שהשירים האלה כבר אינם חיים רק מפי הפרימיטיביות של עונג והנאה, לכן יש על דם ב"יש עצים, עצי גן", זה השיר ההסתכלותי-הטש-ניחובסקאי המפוס—דאגה לעץ העלוב (היאומן?)!

אשר לשוא שמימה ירוש כפיו, אשר לא עדיו נתך שיר, ודממה בין פארותיו,
ודמות העקר לו...

בגיל ובהאיר יום או סערותים ימרו
איננו שם על לב, כי מה ליקום ולעץ?

כן, שמחת-היקום כבר אינה חובה לעין העלוב; החוחים מצד אחד כבר
מתחילים לבלי להתבטל מפני השושנים מצד שני. היקום בשלו והעלוב בשלו:
איננו מסתכל, איננו שם על לב — וברך לא יכרע!
גדולה מזו: בשיר-אהבה אחד מאותו הזמן — „למרים” — מתגלים חשבונות
נפשיים עדינים מאד ורחוקים מאד=מאד מהטענות התמימות של „ואת”, שכורת
האורה התפתחה הזמורה — „בגיל ובהאיר יום” — ואת אהבה לך זרה, יונתי?
בתמיה?! — כך מקשה הסטודנט ההידלבורגי. אבל אותו סטודנט בעצמו בפעם
אחרת פונה למרים ואומר:

נא אל תקלליני את!

.....

שלמתי לך בדמי לבתי נוּגה
בְּאוֹשׁ וְנַחֵם לְאַחַר זְמַן,
בְּכַלְיוֹן-נֶפֶשׁ — נִפְשֵׁי הַרְתָּ-הוֹנָה...

ולעומת הגסות הדובית של חברו הגדול בצפון, לעמת הגסות של „מה רב
המחיר (כלומר, התום וכו') אשר נתתי בבשרך!” כאן דברים אחרים לגמרי:

שלמתי לך! שלמתי בטל-נעורי,
בְּנִשְׁקַת-הָאֵם, שְׂאֵת מְצִיחַ,
וּבְרִטָּט — ראשון הוא ליצורי —

נתגרשו מגן-העדן! כבר לא „יצאו-יגורו בו שאננים”. אפילו ההסתכלות
הכי-עליונה כבר אינה מספיקה. נמשכים החשבונות, הקושיות, הנגודים, ההשתתפות
בצער, לכאורה הכל טוב „בגן”, שיפי-פלאים לו אשר טרם נקרא לו שם על
אדמות; ועם זה:

בְּשִׁעוֹת הַחוֹלְמוֹת שֶׁל לִלְהָ,
בְּדַמְמָה הַרְתָּ הַנְּעֻגִיעִים,
הַנֶּפֶשׁ בְּחִיק נֶפֶשׁ מְשַׁתְּפָכָה
בְּרַחֲמֵי מִים, בְּשִׁפְעוֹת וְדוּיִם...

ההסתכלות „המהורה“ עכורה. הומות הסערות, רועשות „בבין הרים“: —
„לאן? לאן? אל אשר יש קול קורא: לך, עלה ורש... ולך ולך בשם אדני...
והמית מלא הוד כל-כך... ומתוך עב הענן זונקת ההתקוממות, הגבורה:

הַגְּנִי! מִי קוֹרָא לְקָרֵב בֵּין צְאֵלִים?
שׁוֹכְנֵי בְּתֵי-חֶמֶר אוֹ מְצוּקִים וְאַרְאֵלִים?

.

קוֹם, עֵן אֶל עֵינִי! וְרֹעֲוֵי תְּשׁוּמוֹת,
שְׂרִירֵי שׁוֹרְגוֹ, כָּל גִּידֵי תְּסוּנִים...

ובין קברות דור נכר מתנברת הסערה ומגיעה לידי התבלבלות כבירה
מחוזן הדור הכביר באשמות, מרצונו הנמרץ ובוער ומכוחו הסוער, שמלאו פני
תבל אך מוטה פרץ. וכל הפץ המשורר הוא, ששריריו יהיו מתוחים ורועדים
ביגיע. — לשם מה? הוא איננו שם עד לבי. הפקר!
החרוז—„חסון“; מגן נחשת וברזל. אבל נקודת-מגמה ארצית לו אין. התבוננות
סתם?—חלילה! בכבול ויגיע-המעבר.

והמעבר בא. אחר הדברים האלה קמה הסערה לדממה. ואחר זה אינו
במובן כרונולוגי. כי כלום דרך השירה היא דרך הכרונולוגיה? הן המלה הרכה
של המשורר יש אשר תצלצל לאחר שבתוכו שבתה רנה; ובעת שבתוכו אש-
אדירים — דוקא אז קרות המלים. אין מוקדם ומאוחר. הכרונולוגיה יכולה לבדוק
ולמצא, למשל, שהשירים שנכתבו מאת משרניחובסקי בשנת 1907 הם „על דרך
ביאליקי“ יותר מן הקודמים וגם יותר מן הריריים-המאוחרים. אבל כלום תוכל גם
לעמוד על נמוקי החזיון הזה? כלום יש בכחה גם לכארו? במה? אכן, דרך
ה„התפתחות“ של המשורר אינה כל כך ישרה וחלקה וגלויה, ולא בכרונולוגיה
הענין, אלא במצבי-הרוח השונים של המשורר, שהולידו את שיריו בזמן זה או
אחר; ואנו, הקוראים, אין לאל ידנו בלתי אם לציין, שאותם ואותם השירים,
מסוג פלוני ופלוגי, נולדו, כפי הנראה, ער ידי מצב רוח יותר מזוקק, יותר צלול,
יותר עילאי.

מה שנוגע לעניננו, הרי אנו יכולים לומר, שבעמודים אשר בספרו של
משרניחובסקי מאחרי שירי-הסערה יש יסודות חדשים, יותר אדמתיים, יותר פוריים
מאלה, שעליהם נוסדה התפלה „לנכה פסל אפולו“. בהם כבר נשתחרר מן התהו-
ובהו של „זרמי בני-אדם“ קדומים, נתרומם עליהם, עלה מן הסערה ויצא למרחב
של „האם-האדמה“ הגדולה אשר „בשדה“=ביאליקי. נפסק הבלבול של הבל-בד
ועשתרת, חדלה ערבובית-הגלולים. כאן כבר לא רק גיד-חייט ושכרון-חיים, לא רק

ספירת-התבוננות ליופי שבגבורה עורת, גבורת-הפקר, כי אם בטוי הרוח הגדולה, שפעמיה נשמעו כבר בשירים הראשונים, כעין „לא תמות בת השיר“ או „לא רגעי שנה, טבעי. עוד באודיסה, בשנת 1896, ספר לנו המשורר עד אבל נפשו וזעקת פצעיו, אשר מתוכם הוא נודד, למקום שם משברים ינאקו, למקום צוקיו ירים צור אדיר ושב. ולא כתיר-מתפעל סתם הוא מופיע במקום ההוא, כי אם כאדם, המביא את עצמו בקשר עם הטבע. המשורר מתביש מפני „הגלים הרבים בסלעים, המתמוללים ושבים לרגעים“. הוא נכלם מפני גאונם, עקשנותם, מסירות-נפשם... וכשאחד ממשוררי-הנדודים של דורנו, דוד שמעונוביץ, אומר באחד משיריו האחרונים: „אך אם גל לסלע נפק, שנית עליו ירוץ שבילו“ והוא רוצה להיות כמוהו, הרי אך הד קול השיר המשרניחובסקאי ההוא אנו שומעים.

בזמנת, גלוית-עין, בת-חורין היא „שירת האכר“ בהשתפכה אצל משרניחובסקי „אך חיק המרחביה, על מענית השדמה בנגוהות הבוקר ובצאלי ערבים, אמנם, בשירת הנפת, „שיר הגבורה באפל בית חרשת ועב פיה נצבת, שיר איתן מריע בקול איום, קול נורא, בים-הניצוצות, בשאון המקבת“ עוד נשמעה החריקה האיומה והנוראה:

לְטֹשׁ הַסִּיף, מִדְּמָה הַחַיִּית —

כלומר, האנטייתזה הגמורה של רעיון העבודה, שרואה את יוצר-העולם בצורת הורש ולא בעל-סיף. ואמנם, שם עוד החיה תהלך עלינו אימים; אין עוד העליזות האנושית האמתית. את זו צריך לחפש בשיר-המזמור לבני תובך קין, וביחוד בזרם השלישי אשר בחזון השני של נביא „השקר“, אשר

כְּרִבְכִים לָאָחוּ וְכִסְפִּיהַ הַיְאֹר לִפְנֵי קִיָּן.

אֲשֶׁר אִם שָׁטַף, וְתִלַּח וְהָעִיר

שְׁתִּילֵי הַכָּרִם וְנִטְעַיִם יַעֲרוֹת־חַיָּו.

צָמַח וְצָמַח וּפְרָחֵיו וּפְרִיֹו.

שָׁבַט וְשָׁבַט בְּנֵי-חֹרִים יִפְרָחוּ,

יִשְׁנֹשְׁנוּ כָּלֶם בְּרִבְכֹּת צְבָעֵיהֶם,

חֹנִים שְׂאֲנָנִים עַל אֲלֵפֵי דְגָלֵיהֶם,

אִישׁ אִישׁ בְּתוֹךְ עַמּוֹ חָפְשֵׁי כְּלָבִיא,

כְּעֵץ עַל אֲדָמָתוֹ וְכַפְרֹתָהּ עַל תְּלֻמָּה —

בקצרה: העבודה מסדרת; איש העבודה על מחנהו ועל דגלו. צמח וצמח ופרחיו ופריו. העבודה מוציאה מן הערבוב; בה החופש האמתי: שבט ושבט בני חורים יפרחו. היא מציתה.

ולאן עומדות רגלינו כבר בגבולות האידיליה של משרניחובסקי — גלת-
הכותרת של שירתו. כי כאן, בכל החלק הזה — עולם פועל ועליו. העץ עד
אדמתו לעולם אינו עלוב עד אפס תנחומין, וולולה-שוטה המסכן מטהר את כל
האוויר מסביבו. בזכותו חיים, כי גם דכויו בא בעקב רוחו היתירה, בעקב הדתיות
העזקה של ילד-האדמה, בעקב הבסים אשר מצא לדמיונותיו באפוס המקראי.
כאותו גר, מסגיר הילד התמים והחלש לבו לנקודת-מגמתו וראשו אל על. הוא
רץ אחרי המבשר מארץ ישראל, אחרי המשולח. הילדים הבריאים אוהבים מרובה,
תנועה ופעולה. ודומים בזה זקנים לילדים באידיליות הללו. רוחו של לילנבלום
אילו היה רואה את מעשה-הלביבות של גיטל, היה אומר: בנאמנות, פועלת
טובה! אילו עשתה משרתת שכורה בשבילה כך, היתה גיטל חייבת על פי דיין
ועל פי יושר לשלם לה שכר הגון. רוחו של משרניחובסקי תופס את העניין
אחרת, קצת יותר עמוק. לו נוגעת, בעיקר, החיוניות הנעלה שבכל זה, הגאולה
מן המאסר של נפתולי-היחסים הבלתי ארציים. — בהכף השבורה מרבה, האסיר
האחר לדבר על עול מסורות אבות, מוסרות הקי התהוות, גזר קיבה שואלת
ופריה ורביה, יכרת דוויה, חכמה משועבדת, יופי בתור משרה, לאומיות אלויה
באקלים, רצון חפשי שאינו חפשי, אמונה כרוכה במדרגות של התפתחות ואמת
ונתונה בשלשלאות של מעמדות וצורות-תעשיה ועוד ועוד, בשעה שהאסיר השליש
מתיהם באירונה לעומק כל העיניים הללו ויושב ומתקן את הכף. וכשהשלמה
המלאכה יצק מים בכף — ולא נשפך ארצה אף נשף.

ארו פני כל המסכים.

כאן אנו עולים. אנו עולים עם המשורר. אנו עולים ומתרחקים משירת
„נמרט טבית-כלא“. אין כדל להמלט! אנו מקבלים את הכלא: הוא פתוח לרוחה.
כאן אנו נשארם, נשארם לשבת ישיבת-קבע. כאן — דממה ושיר אסירים מן
המדור העליון. „בגיד ובהאיר יום“, „אור וגיל“ — אותם המוטיבים — אבל מן המדור
העליון, ממדור הגאולה שבבית-האסורים גופא. „קומה נבדל מתוך העולם הישן“.
למה לנו אפולו? אלהי האסיר מתקן הכף השבורה מעולה ממנו. ואף אלהי אברהם
יצחק ויעקב, אלהי גיטל, אליקום השוחט ור' שמחה אבי-ולוכה, הוא אב-למשפחה
מציון, מנהיג נאמן ופועל חרוץ שבחרוצים. —